

ՄԱՄՈՒԼԸ ԿՈՎԿԱՍՈՒՄ

Իր կույման բարձրութեան վրայ կանգնած գրականութիւնը մի հզօր ոյժ է, որ խթանի նման առաջ է մղում ժողովրդի քաղաքակրթութիւնը: Իր նպատակին ծառայող մամուլը մի անյաղթելի զէնք է, որ միշտ պաշտպանում է լաւն ու բարին, գեղեցիկն ու ճշմարիտը: Իսկ եթէ մամուլն ու գրականութիւնը ընկած վիճակի մէջ են, եթէ կորցրել են իրանց մաքրութիւնն ու վեհութիւնը, այն ժամանակ կատարեալ չարիք կը դառնան ժողովրդի գլխին: Բայց երկու դէպքում էլ ինքը ժողովուրդն է իր մտաւոր, բարոյական ու նիւթական պահանջներով գրականութեանը որոշ տոն և ուղղութիւն տուողը: Գրականութիւնը ընթացիկ կեանքի հայելին է, ուրեմն նրանով կարելի է չափել այս կամ այն երկրի, այս կամ այն ազգութեան կուլտուրական վիճակը:

Իբրև օրինակ եթէ վերցնենք եւրոպական ազգերն ու պետութիւնները, այն ժամանակ կը նկատենք որ զրանցից իւրաքանչիւրի քաղաքակրթութեան աստիճանին համապատասխանում է նրա գրականութեան զարգացման աստիճանը: Այսպէս միայն Գերմանիայում տպագրում են տարեկան մօտ 15,000,000 գիրք:

Պարբերական հրատարակութիւնները .

Անգլիայում լոյս են տեսնում 6,500 հրատար. *)

Գերմանիայում » » 6,000 »

Ֆրանսիայում » » 5,500 »

Եսպանիայում » » 2,000 »

Իտալիայում » » 1,500 »

Աւստրիայում » » 1,300 »

Ռուսիայում » » 900 » **)

*) «Magasin d. Litteratur» 1900 № 7.

**) Դրանցից 91-ը լեհերէն, 49-ը գերմաներէն, 12-ը լատիշերէն, 11-ը էստոներէն, 7-ը վրացերէն, 6-ը ֆրանսերէն, 5-ը հայերէն և այլն:

Սպանիայում	»	»	994 հրատար.
Բելգիայում	»	»	350 »
Հոլանդիայում	»	»	310 »
Դանիայում	»	»	130 »
և այլն:			

Բայց պարբերական հրատարակութիւնների քանակը աւելի ձիշտ որոշելու համար պէտք է նկատի ունենալ բացի երկրի ազգաբնակչութեան թիւը, նաև այն՝ թէ իւրաքանչիւրից քանի օրինակ է լոյս տեսնում: Այստեղ էլ նկատուում է նոյն գրադպրիւն ինչ որ վերիում, այսինքն քանակութեան աստիճանը համապատասխանում է երկրի քաղաքակրթութեան աստիճանին: Այսպէս օրինակ Պարիզի «Petit Journal» թերթը տպագրւում է 1,000,000 օրինակ, Բերլինի «Local-Anzeiger» լրագիրը լոյս է տեսնում մօտ 300,000 օրինակ, այն ինչ Ռուսաստանի ամենատարածուած թերթը միայն մի քանի տասնեակ հազար օրինակներով է՝ լոյս տեսնում: Անգլիայի «Macmillan u. C^o.-ի» հրատարակած հէքիաթներից իւրաքանչիւրը տպագրուել է մօտ 1,027,000 օրինակ. «Richard Carvel» վէպը—մօտ 365,000, «The Forest Lovers» վէպը—մօտ 213,000 օրինակ, այն ինչ Ռուսաստանի ամենայայտնի, ամենատարածուած գրքերը միայն մի քանի հազար օրինակներով են լոյս տեսնում: Պարզ է որ այդպիսի տարբերութեան բուն պատճառը ընթերցանութեան պահանջի զանազանութիւնն է: Իսկ պահանջը կախուած է ժողովրդի կուլտուրայից ու տեղական սօցիալական պայմաններից: Սրբան բարձր է մի որ և է երկրի կուլտուրան, որքան մեծ է խօսքի և գրչի ազատութիւնը, նոյնքան էլ բարգաւաճ է ընթացիկ մամուլն ու գրականութիւնը: Այս հարցում նկատելի դեր է խաղում նաև այն հանգամանքը, թէ մի որ և է երկրում սրբան շուտ է սկիզբն ստացել պարբերական մամուլը և որքան նպաստաւոր պայմաններում է ընթացել նրա զարգացումը:

Առաջին պարբերական հրատարակութիւնը լոյս է տեսել հին հռովմայեցոց մէջ 49 թուականին, երկրորդը Չինաստանում—366 թ., իսկ ներկայ ազգերի մէջ այդ սկզբնաւորութիւնը տեղի է ունեցել հետևեալ թուականներին.

Ֆրանսիայում	. 1605	թուականին.
Շուեցարիայում	. 1609	»
Աւստրիայում	. 1610	»
Գերմանիայում	. 1612	»
Անգլիայում	. 1622	»
Սպանիայում	. 1626	»

Շուեդիայում	. 1644	»
Ռուսիայում	. 1703	»
Հայերի մէջ	. 1794	»
Թիւրքիայում	. 1825	»
և այլն:		

Ինչպէս տեսնում ենք, քաղաքակիրթ երկրների շարքում Ռուսաստանը վերջին տեղն է բռնում իր պարբերական մամուլի սկզբնաւորութեամբ: Բայց նա աննախանձելի պատկեր է ներկայացնում նաև առհասարակ իր տպագրական գործի զարգացման տեսակէտից: Ռուսերէն առաջին տպարանը հիմնուել է 1525 թ.: Այդ օրից մինչև մեր օրերը անցել են երկար ու ձիգ տարիների, դարեր, բայց այնուամենայնիւ տպագրուած երկասիրութիւնների քանակը գեռ չէ հասել ցանկալի աստիճանին: Այսպէս օրինակ.

1880 թ. տպագրուած է	10,660 երկաս.	11,264 հատոր.
1890 » »	14,849 »	15,820 »
1891 » »	14,237 »	15,094 »
1893 » »	15,683 »	16,371 »
1894 » »	16,541 »	17,108 »
1895 » »	17,895 »	18,365 » *)

Եթէ ընդունենք, թէ 1895 թ. Ռուսաստանում 125,000,000 ազգաբնակչութիւն է եղել, այն ժամանակ դուրս կը գայ որ մի երկասիրութիւնը գալիս է $\frac{125,000,000}{17,895} =$ մօտ 6990 ընկալի.

այն ինչ արեւմտեան Եւրոպայում, օրինակ Գերմանիայում, Ֆրանսիայում, Անգլիայում և այլն, այդ թիւը չափազանց անշնչան է, այսինքն իւրաքանչիւր տարի լոյս տեսած երկասիրութիւնների քանակը անհամեմատ մեծ է: Անցեալ 1898 թուականին ամբողջ Ռուսաստանում եղել են 2812 գրավածաւանդ (366 Պետերբուրգում, 219 Մոսկվայում, 183 Վարչաւայում և այլն) և 1,857 տպագրական գործարաններ, որոնցից 256 Պետերբուրգում, 212-ը Մոսկվայում, 143 Վարչաւայում, 50 Թիֆլիսում, 40 Րիգայում և այլն:

Այժմ դառնանք Ռուսաստանի «ծայրերից» մէկին—Կովկասին և տեսնենք, թէ ինչ պատկեր է ներկայացնում նրա տպագրական գործը: Պէտք էր ենթադրել որ այդ մասին մի ամիտի գաղափար կը տայ ներկայ ցուցահանդիսի «Մամուլի բաժինը», բայց այդ ենթադրութիւնը միանգամայն անհիմն կը

*) «Россія въ концѣ XIX. вѣка» стр. 903:

լինէր, որովհետեւ այդ բաժինն իր խառնիճաղանճ տեսքով, իր թափթփուկ իրերով ոչ մի մեռնող չի տալիս ոչ խելքին և ոչ էլ սրտին: Երեւակայեցէք մի ընդարձակ դահլիճ, որի պատերից կախկախուած են լուսանկարչական պատկերներ ու մի քանի թերթեր, որի մէջ տեղում չարուած են մի քանի ողորմելի պահարաններ աւելի ևս ողորմելի տպագրական նմուշներով և այն ժամանակ կը ստանաք ցուցահանդիսի «Մամուլի բաժին» կոչուող մասը: Այդտեղ չը կայ ոչ կարգ, ոչ սիւսեմ: Այցելուն պիտի դիտէ ցուցագրած իրերի անպաճոյճ տեսքը, պիտի նայէ նրանց մեռած տառերին և առանց մի որ և հասկացողութիւն կազմելու դուրս գայ, հեռանայ...

Այդպէս է այժմ, բայց բոլորովին այլ կերպ կը լինէր, եթէ ցուցահանդիսի վարչութիւնը հասկանար իր գործը և ջանք ու աշխատանք չը խնայէր իր պարտքը կատարելու համար: Հարկաւոր էր նախօրօք վիճակագրական տեղեկութիւններ հաւաքել, թէ Կովկասում ինչ լեզուով ինչքան զիւրք է լոյս տեսնում, թէ երբ է սխուել տպագրական գործը և ինչպէս զարդացել, թէ քանի պարբերական հրատարակութիւններ են լոյս տեսել և դադարել, թէ քանիսը գոյութիւն ունեն այժմ և իւրաքանչիւրից քանի օրինակ է լոյս տեսնում: Այդ հարցերի պատասխանն ունենալուց յետոյ պէտք էր մի կողմում դասաւորել պարբերական հրատարակութիւնները, իսկ միւս կողմում զանազան լեզուներով լոյս տեսած գրքերի նմուշները—ժամանակագրական կարգով ու ազգութիւնների համեմատ: Դրանցից իւրաքանչիւրին կից պիտի լինէին բացատրիչ տեղեկութիւնները—ցուցակներ, զիւր գրամներ և այլն: Միայն այդ դէպքում «Մամուլի բաժինը» կ'ունենար որոշ արժէք ու կրթիչ նշանակութիւն, միայն այդ դէպքում նա կը կարողանար ցոյց տալ, թէ գրական տեսակէտից ինչ էր մեր երկիրը առաջ և ինչ է այժմ:

Սակայն փորձենք մինք ինքներս լրացնել այդ պակասը:

Ինչպէս յայտնի է, ներկայումս Կովկասում գոյութիւն ունեցող թերթերից ամենահինն է «Кавказъ»-ը: Դեռ ռուս-պարսկական պատերազմի ժամանակ, ռուս կառավարութիւնը կարիք էր գգում պաշտօնական լուրեր հրատարակելու համար իր սեփական օրգանն ունենալու. դեռ այդ ժամանակ կոմս Պասկևիչը պարբերաբար լոյս էր ընծայում զանազան պաշտօնական յայտարարութիւններ տեղական լեզուներով...

1828 թ. կոմսը կառավարութիւնից թոյլտւութիւն խնդրեց մշտական թերթ հրատարակելու: Նրա խնդիրը յարգուեց: Կառավարութիւնը բաւարարութիւն տուեց վաղուց զգացուած կարիքին, հիմնելով «Тифл. Вѣдомости» պաշտօնական լրագիրը,

որ հէնց առաջին տարին 792 բաժանորդ ունեցաւ: Կարճ միջոցից յետոյ «Тифл. Вѣдом.»-ին սկսեց լոյս տեսնել երեք լեզուով՝ ռուսերէն, վրացերէն և թուրքերէն: Բայց նորահաստատ թերթը միայն հինգ տարի կեանք ունեցաւ. 1833 թ. նա դադարեցրեց իր գոյութիւնը:

1836 թ. Կովկասի կառավարչապետ գեներալ Հէյդգարդը հիմնեց աւելի լայն ծրագրով մի թերթ՝ «Закавказ. Вѣстникъ» վերնագրով: Նորից անցան տասը երկար ու ձիգ տարիներ և 1846 թ. սկսեց լոյս տեսնել «Кавказ. Вѣстникъ»-ը իբրև յաւելում «Закавказ. Вѣстникъ» թերթի:

Նա իբրև քաղաքական-գրականական լրագիր մի կողմից օգտակար գիտելիքներ պիտի տարածէր կովկասեան ժողովրդի մէջ, իսկ միւս կողմից ռուսներին ծանօթացնէր տեղական պահանջների և ազգաբնակչութեան վարք ու բարքի հետ:

Այդ օրուանից անցել է 55 տարի, թերթը մի քանի անգամ անցել է արժանաւոր և անարժան խմբագրական ձեռքերից և վերջապէս հասել է իր ներկայ վիճակին:

Նա մինչև օրս ունեցել է 14 խմբագիր *):

Շատ հասկանալի է, որ այդ աստիճան շուտափոփոխ խմբագիրներն ունեցող թերթը երբէք չէր կարող մի որոշ ուղղութիւն ու գոյն պահպանել: Նա միշտ երերուն վիճակ է ունեցել և իր խմբագիրների հայեցակէտի համեմատ միշտ փոփոխուել է: Բայց իր ամբողջ կեանքում «Кавказ»-ը երբէք այնպիսի խռովարար, այնպիսի միակողմանի ուղղութիւն չէ ունեցել, ինչպէս տխրահռչակ Վելիչկոյի ժամանակ...

Այժմ «Кавказ»-ի բաժանորդագիրն է 11 ռ. 50 կ. թիֆլիսում և 13 ռ. դուբու: Նա լոյս է տեսնում 2300 օրինակ:

Ռուսաց միւս թերթերից առանձին բաժիններ ունեն «Новое Обозрѣніе»-օրաթերթը (բաժանորդագիրն 10 ռուբլի, լոյս է տեսնում 1600 օրինակ) **), «Кавказ. Вѣстникъ» ամսագիրը, (բաժանորդագիրն 8 ռ., լոյս է տեսնում 1000 օրինակ), «Кавказск. Сельск. Хоз.» (շաբաթաթերթ, լոյս է տեսնում 620 օրինակ), «Аргонавтъ» (շաբաթաթերթ, ամենօրեայ յաւելումով) և «Тифлис. Листокъ» (օրաթերթ, բաժանորդագիրն 6 ռ., լոյս է տեսնում 8000 օրինակ): Դրանցից իւրաքանչիւրը առանձին պահարաններում ցուցադրել է իր հրատարակութիւններից աչքի ընկնող նմուշներ:

Առհասարակ Կովկասում լոյս տեսնող պարբերական հրա-

*) Տես «Газета Кавказъ 1846—1901» գրքովը:

**) «Кавказскій Календаръ» 1901.

տարակուծիւններից ամենատարածուածը «Тифл. Листокъ» օրաթերթն է, ուստի աւելորդ չենք համարում գէթ մի քանի խօսք ասել նրա անցեալի մասին *),

Այդ թերթի հիմնադիրն էր երկրաչափական ձեմարանն աւարտած մի պարոն՝ Բագատուրով ազգանունով։ Նա 1878 թուականից սկսեց հրատարակել թերթ «Тифлисская Объявление» խորագրով, որ թէև ունէր մի քանի բաժիններ՝ վերնագրով, բայց չունէր հետաքրքիր բովանդակութիւն։

Այսպէս օրինակ 1880 թ. № 1-ում «Հեռագիրների միջադային հեղադրական գործակալութիւնից» վերնագրի տակ միայն մի հեռագիր կայ, այն էլ 6 տողից բաղկացած. «Թատրոն» վերնագրի տակ միայն մի թուղիկ յօդուած կայ դերասան Ադամանի բենեֆիսի մասին, որ սկսուած է այս խօսքերով՝ «1879 թ. Դեկտ. 29-ը անջնջելի ու անմոռանալի կը մնայ հայկական թատրոնի վերածնութեան պատմութեան էջերում» և այլն։ Բայց աւելի տարօրինակ ու ծիծաղաշարժ էին այդ թերթում տպագրուող բանաստեղծութիւնները։ Ահա մի նմուշ.

Для тебя готовъ съ кожею разстаться

Изъ нея тебѣ сапожки сшить...

Для тебя готовъ отъ тѣла отдѣлится

И мясо мясникамъ продать;

Для тебя я радъ раздѣлиться

Ноги, руки побросать,—оторвать.

Для тебя я защититься готовъ!! և այլն։

Չը նայելով գրականական այդպիսի գոհարներին, այդպիսի բովանդակութեան, «Тиф. Объяв.» բաւականաչափ բաժանորդներ ունէր (1879 թ. — 480, և 1880 թ. — 560)։ Հրատարակութեան օրից 2 տարի անցած Բագատուրովը իր թերթը յանձնեց Լազարեան ձեմարանի ընթացաւարտ Ալիխանովին և այդպիսով «Тиф. Объяв.» մտաւ իր գոյութեան երկրորդ շրջանը (1880—84)։ Այդ շրջանում նա մի քիչ բարեկարգուեց և բաժանորդների թիւն էլ հասցրեց 800-ի։

Ալիխանովի մահից յետոյ թերթի իրաւունքը հրապարակական աճուրդով վաճառուեց Պապովին, որ 1885 թ. նրան վերամիտեց «Тифл. Листокъ» անունով։ Այդ շրջանում թերթը չափազանց ընկած դրութիւն ունէր, ուստի բաժանորդների թիւն էլ աւելանալու փոխարէն իջաւ 700-ի։

Վերջապէս 1887 թ. «Тифл. Листокъ» անցաւ պ. Խ. Խաչատուրովի ձեռքը և այդպիսով թնակութեց իր ներկայ շրջանը։ Նոր խմբագիր-հրատարակիչը սկսեց ամեն ջանք ու ճիգ թա-

*) Տես «Тифл. Лист. 1878—1901. Памятка» С. Теречанина.

վեր, որպէս զի թերթը յարմարեցնէ ժողովրդի պահանջներին: Թերթի ծաւալը մեծացնելով, բովանդակութիւնը բարեկարգելով, նորանոր բաժիններ մտցնելով, նա կարողացաւ գրաւել մօտ 8000 բաժանորդ, որոնց մեծամասնութիւնը թիֆլիսցիներն են:

Հայկական թերթերից առանձին բաժիններ ունեն.

1. «Մշակ» (տպագրւում է 2500 օրինակ) *), որ ցուցադրել է իր հրատարակութեան առաջին տարուայ 1872 թ. № 1-ը, ներկայ տարուայ վերջին համարները և երեք ամբողջ տարուայ բոլոր համարները կազմած, այն է 1872 թ. երբ «Մշակը» հրատարակւում էր շաբաթը մէկ անգամ, 1887 թ.՝ շաբաթը երկու անգամ և վերջապէս 1900 թ.՝ շաբաթը հինգ անգամ:

2. «Մուրճ» (տպագրւում է 800 օրինակ) ցուցադրել է իր նոր չրջանի բոլոր համարները:

3. «Աղբիւր-Տարազ» (տպագրւում են 900-ական օրինակ) առանձին պահարանում ցուցադրել է իր մի քանի յաւելւելուածները, պրիմիւներն ու միւս հրատարակութիւնները:

և 4. «Թատրոն» (տպագրւում է մօտ 500 օրինակ) ցուցադրել է իր բոլոր գրքերը գեղակազմ:

Վրաց թերթերից առանձին բաժիններ ունեն հետևեալները՝

1. «Յնօբիս Փուրցելի» (Տեղեկատու թերթ) օրաթերթը, որ լոյս է տեսնում 655 օրինակ. բաժանորդագինը 6 ռուբլի:

2. «Մօմաբէ» ամսագիրը, լոյս է տեսնում 700 օրինակ, բաժանորդագինը 10 ռ.

3. «Իվերիա» (Վրաստան) օրաթերթը լոյս է տեսնում 1600 օրինակ, բաժանորդագինը 10 ռ.

4. «Ջէջլի» (Արա) շաբաթաթերթը, որ լոյս է տեսնում 600 օրինակ և նրա յաւելուած «Կվալի» (մարգ) ամսագիրը, որ տպագրւում է 1000 օրինակ:

Ցուցահանդիսի վարչութիւնը աշխատել է կովկասում լոյս տեսնող միւս պարբերական հրատարակութիւնների մասին էլ գաղափար տալ և այդ նպատակով մի առանձին պատի վրայ դասաւորել է բոլոր հրատարակութիւններից (թուով 51) մի-մի օրինակ:

Հայերէն թերթերից այստեղ զետեղուած են նաև «Նոր-Դարը» (լոյս է տեսնում 1100 օր). և «Արարատը» (լոյս է տեսնում 2500 օրինակ):

Յաւօք սրտի պէտք է նկատել, որ այդտեղ գրքերի յա-

*) Քուերը վերցրել ենք «Кавк. Календарь»-ից 1901 թ.

տուկ բաժին չը կայ, թէպէտ նա կարող էր չափազանց հետաքրքրաշարժ լինել այդելուների համար: Միթէ դժուար էր յատուկ պահարանում դասաւորել մի-մի օրինակ բոլոր այն գրքերից, որոնք լոյս են տեսել Կովկասում, գոնէ վերջին տարուայ ընթացքում... Բացի շրանից անհրաժեշտ էր ի ցոյց դնել նաև մի քանի նմուշներ անցեալից: 2⁵ որ ներկայ ցուցահանդէսը յօրելեանական է և պիտի ընդունէ մեր երկրի առաջադիմութիւնը մի ամբողջ հարիւրամեակի (1801—1901) ընթացքում: Առանց այդպիսի նմուշների, առանց վիճակագրական տեղեկութիւնների երբէք չի կարելի գաղափար կազմել, թէ ինչ էր Կովկասը 100 տարի առաջ և ինչ է հիմա, թէ ինչ աստիճանի վրայ էր կանգնած նրա զրականութիւնն ու մամուլը առաջ և այժմ: Իսկ առանց դրան ցուցահանդէսը կ'որցնում է իր կրթիչ նշանակութիւնը:

Վերջացնելով մեր խօսքը մամուլի բաժնի մասին, աւելորդ չենք համարում մի քանի համեմատական թուեր առաջ բերել, որպէս զի ընթերցողը գոնէ մօտաւոր գաղափար կազմէ, թէ ինչ վիճակի մէջ է Կովկասի մամուլը:

Դեռ անցեալ 1892 թ. Կովկասում լոյս էին տեսնում ընդամենը 34 պարբերական հրատարակութիւններ (21 ռուսերէն, 7 հայերէն, 5 վրացերէն և 1 ֆրանսերէն), այնպէս որ իւրաքանչիւր 235,000 հոգուն մի պարբերական հրատարակութիւն էր գալիս, իսկ ներկայումս Կովկասում լոյս են տեսնում.

33	պարբ.	հրատ.	ռուսերէն *
9	»	»	վրացերէն
8	»	»	հայերէն **)
1	»	»	ֆրանսերէն

Ընդամենը 51 պարբ. հրատարակութիւն:

Ուրեմն իւրաքանչիւր պարբերական հրատարակութիւնը գալիս է $\frac{9,248,695}{51} = 181,347$ ընակչի: Այդ թուերի ողորմելիութիւնը աւելի աչքի կ'ընկնի, եթէ համեմատենք մի որ և է քաղաքակիրթ երկրի հետ: Այսպէս օրինակ՝ Անգլիայում մի պարբերական հրատարակութիւնը գալիս է միջին թուով 8,400

*) Դրանց մեծամասնութիւնը զանազան հիմնարկութիւնների տեղեկութիւններ և արձանագրութիւններ են:

**) Այստեղ «Ազգագրական հանդէս», «Թատրոն» և «Ղևոմայ» հանդէսներն էլ պարբերական հրատարակութիւն ենք համարում:

բնակչի, Գերմանիայում 8,335-ի, Ռուսաստանում 130,000 բնակչի, եայլն:

Իսկ եթէ պարբերական հրատարակութիւնների թիւը համեմատենք իւրաքանչիւր ազգութեան թուի հետ, այն ժամանակ կը տեսնենք, որ մի հայերէն թերթը կովկասում գալիս

$$է \frac{970,656}{8} = 121,322 \text{ հոգու, մի ուսերէն թերթը}$$

$$\frac{2,917,379}{33} = 88,105 \text{ հոգու և մի վրացերէն թերթը} - \frac{976,883}{9} =$$

108,542 հոգու Ուրեմն ամենից քիչ պարբ. հրատարակ. հայերն ունեն, բայց այդ երեսոյթը երբէք չի կարելի ժողովրդի յետամնացութեանը վերագրել: Դրա պատճառը բոլորովին այլ տեղ պիտի որոնել... Միւս ազգերից շատերը չունեն պարբերական հրատարակութիւններ, շատերն էլ բոլորովին զուրկ են գրականութիւնից, ուրեմն կուտուրապէս աւելի ստոր աստիճանի վրայ են կանգնած:

Ահա այդպիսի ցաւալի պատկեր է ներկայացնում կովկասի մասուլը, այդպիսի դեռափթիթ վիճակի մէջ է գտնւում նրա գրականութիւնը, որ դեռ շատ ու շատ բաների կարիք ունի...

Ե. Թ.